

**ÚSTAV INFORMAČNÍCH STUDIÍ A KNIHOVNICTVÍ
FF UK V PRAZE**

Lidmila Vášová

**Úvod do bibliopedagogiky
(Úloha informačních institucí ve vzdělávání)**

Verze 1.0

Praha

Září 2007

1 ÚVOD DO BIBLIOPEDAGOGIKY (ÚLOHA INFORMAČNÍCH INSTITUCÍ VE VZDĚLÁVÁNÍ)

1.1 VYMEZENÍ PŘEDMĚTU BIBLIOPEDAGOGIKY

Vytváření potřebných návyků k samostatné práci s literárními a informačními prameny. Výchova k aktivnímu a vyspělému čtenářství. Výchova k četbě a výchova četbou.

1.1.1 Vztah k tzv. hraničním disciplínám

Ve svém interdisciplinárním pojetí má bibliopedagogika návaznost na vybrané pedagogické a psychologické disciplíny a na sociologii.

Psychologie obecná – věda o duševním životě člověka a o jeho zákonitostech. Studium prožívání a chování. Nervová soustava a její základní činnost. S psychických procesů znát podstatu vnímání, pozornosti, představ, fantazie, emocí, paměti, učení, myšlení a řeči, potřeb, motivů, vůle.

Psychologie vývojová – zachycuje duševní procesy a vlastnosti v jejich zrodu a vývoji. Ontogeneze – vývoj individuálního organismu (jedince). Věkové zvláštnosti dětí a mládeže. Gerontologie – problémy stárnutí a stáří.

Psychologie pedagogická – využívá poznatků psychologie obecné, vývojové a sociální k řešení výchovných problémů. Psychologické základy učení a vyučování. Knihovník v roli učitele.

Psychologie sociální – zkoumá účinky společenských podnětů na psychiku člověka. Sociální učení a chování. Proces socializace a kultivace jedince.

Psychologie práce – zkoumá vliv práce a povolání na psychiku člověka, vztahy na pracovišti, hodnocení pracovníků, vztahy uvnitř pracovních skupin i mezi nimi. Bezpečnost práce. Personalistika – výběr pracovníků, rozmisťování, posuzování způsobilosti pro druhy práce.

Pedagogika – výchova jako formativní proces, v němž se utváří celá osobnost. Výchova rozumová, estetická, pracovní, tělesná atd. Učení (činnost žáka) a vyučování (činnost učitele), didaktické principy. Zásady mentální hygieny. Specifické rysy pedagogiky dospělých. Metodika samostatného studia.

Sociologie – studium společenských struktur a jejich dynamika. Zásady výzkumu ve společenských vědách, metodické postupy a metody, vhodné pro výzkum čtenářů a uživatelů informací (rozhovor – volný/řízený, pozorování, dotazník, anketa, rozbor statistiky).

Malé sociální skupiny – skupiny do 30 až 40 členů, kteří se navzájem znají. Psychologický vztah mezi členy skupiny. Integrace individua a skupiny. Typy skupin: primární – sekundární, formální – neformální, členské – referenční (vztažné), vlastní – cizí.

1.2 PROCES ČTENÍ

Dešifrování grafických znaků a chápání významu slov na základě spojování obsahu a formy. Forma je psaná nebo tištěná podoba slova, obsah je jeho konvenční význam. Součinnost první a druhé signální soustavy.

1.2.1 Fyziologické a psychologické aspekty procesu čtení

Svaly uvnitř očního bulvu – ciliární (umožňuje pohyb čočky při akomodaci), duhovka (mění průměr zorničky podle intenzity světla). Vnější (okohybné) svaly párové umožňují pohyb oka horizontální, vertikální a kruhový. Svaly nastaví oko tak, aby světlo odražené z předmětu dopadlo na foveu (oblast největší ostrosti vidění). Toto nastavení se nazývá fixace. Při přenášení fixace oči vykonávají pohyby paralelní; opačné (sbíhavé) vykonávají tehdy mění-li konvergenci k blízkým nebo vzdáleným předmětům. Divergence – návrat očních os do paralelní polohy. Sakadické pohyby (1878 je popsal Émil Javal) představují přesuny fixací z předmětu na předmět nebo jeho části (např. při čtení).

Čtení jako cvik – možno zdokonalovat do rychlosti a přesnosti:

- a) pokles počtu fixací v jednom řádku - zkušený čtenář zachytí na jednu fixaci až 3x tolik textu, co začátečník
- b) zkracování fixací – zkušený čtenář zachytí text rychleji
- c) pokles počtu zpětných (regresivních pohybů). Pokud se vyskytuje malý počet těchto pohybů znamená to, že čtenář čte pozorně a vrací se pouze pro objasnění obtížného místa.

Způsoby čtení:

- a) racionální – lepší duševní výkon při četbě, pochopení textu (četba naučné literatury X četba poezie)
- b) orientační – získat základní informace o knize (autor, název, vydavatel, rozčlenění do kapitol a subkapitol, marginálie, ilustrace, stylistika apod.)
- c) staratické – pečlivé pročitání a studium textu, rychlost čtení je dána mírou chápavosti čtenáře.
- d) kurzorické – zběžné, zachycování klíčových slov a pasáží, ke kterým se budeme ještě vracet.
- e) selektivní – výběrové, hledáme určitý údaj (datum, jméno aj.) nebo pasáže věnované vymezenému tématu.
- f) vztah mezi čtením nahlas a potichu – rozsah oko-hlas je závislý na cviku čtenáře a na způsobu jeho vyjadřování a tempu řeči, na artikulaci a intonaci. Řečový výkon se vyznačuje relativně konstantní rychlostí zatímco zrak má určitý předstih (anticipaci), aby čtení bylo plynulé.

1.2.2 Průběh pozornosti při čtení (učení)

Pozornost – schopnost nervových buněk reagovat na každý nový podnět, přijmout jej ve formě podráždění a šířit jej dále. Je to schopnost vědomě a úmyslně soustředit psychickou činnost na určitý úkol nebo cíl. A) pozornost bezděčná (neúmyslná) – je vyvolána silným nebo nezvyklým podnětem (např. reklama, nápadná ilustrace, výkřik, záblesk aj.) B) pozornost záměrná (úmyslná) – zaměřené vnímání a pozorování. Je vzbuzována předem vytčeným cílem a udržuje se volním úsilím (proto více unavuje a vyčerpává). Křivka pozornosti, oscilace pozornosti. Pozornost je nejprve vzbuzena a stoupá, dosáhne jisté úrovně (plató) a na ní po určitou dobu trvá, pak nastává pokles pozornosti vlivem únavy nebo nezajímavosti předmětu. Druhá fáze začíná překonáním únavy nebo volním úsilím překonat nezajímavost, pozornost opět stoupá až dosáhne původní úrovně. Na ní setrvá po určitou dobu, ale kratší než bylo první plató, načež dochází k hlubšímu poklesu pozornosti. Tento cyklus se několikrát opakuje, až nastane rozpad pozornosti. Nutno vkládat přestávky, střídat obtížné a snadné poznatky, respektovat věk a intelektuální úroveň posluchačů (čtenářů, žáků).

Vlastnosti pozornosti: stálost, rozsah, intenzita, rozdělení, převádění.

Podmínky pozornosti:

a) vnější – 1) prostředí (teplota, hluk, světlo, barevnost, úprava – textu, interiéru aj.). 2) organizace poznatků nebo učiva 3) osobnost lektora, učitele, vedoucího pracovníka – způsob jednání, vyjadřování, intenzita hlasu a jeho modulace, zbytečná gesta apod.

b) vnitřní – 1) celkový tělesný a duševní stav člověka 2) zájem, zaměření a ujasnění cíl práce (studia) 3) společenský i osobní význam činnosti 4) nesrozumitelnost poznatků či úkolů 5) počáteční výsledky (kladné povzbuzují, záporné oslabují) 6) citový vztah k práci nebo k učení (ke čtení) 7) příliš vzdálené cíle, nejasný výsledek práce.

1.2.3 Čtenářské návyky

Způsoby, jakými čtenář zachází s knihou (textem). Návyk je určitý druh chování – projevují se v něm některé rysy osobnosti – důslednost, svědomitost, trpělivost, vytrvalost i jejich negativa. Rychlost čtení je do určité míry také návyk. Je rozdílná mezi jednotlivými čtenáři i u téhož čtenáře při četbě různých typů literatury a při různé psychické zátěži. Každá tematika vyžaduje zvláštní techniku čtení a je spojena s určitým tempem. Tempo čtení se dá zvyšovat jen potud, pokud čtenář stačí současně si uvědomovat čtený text. Čtenářské návyky je třeba začít pěstovat už v útlém dětství – základy nejen techniky čtení, ale správného vztahu ke čtení. Předčítání. Aktivní čtení – dítě se učí číst (ve škole, v rodině, v knihovně), má číst nahlas a pravidelně (ze cvičných důvodů, ale přiměřeně intelektuální vyspělosti), kromě toho mu také předčítáme, aby lépe pochopilo obsah čteného. Pokud dítě bezpečně neovládá techniku čtení, uniká mu smysl čteného textu a ztrácí zájem o samostatné čtení. Četbu usnadní vhodná grafická úprava textu – větší typy písma, přehledné členění textu, ilustrace.

1.2.4 Poruchy čtení a možnosti jejich nápravy

Příčin vážných opoždění a poruch čtení je velké množství, sníženými intelektovými schopnostmi počínaje, přes nejrůznější smyslové poruchy a jazykové obtíže až po sociální zanedbanost dítěte, traumatizující účinek osoby učitele nebo jeho vyučovací metody a jiné nepříznivé vlivy školního či rodinného prostředí. Má-li se člověk naučit číst je k tomu potřeba souhry mnoha činitelů- např. zrakového rozlišování tvarů, sluchového rozlišování hlásek a slabik, zrakové a sluchové paměti, smyslu pro rytmus, orientace v čase a prostoru, schopnosti slučovat jednotlivé složky ve funkční celky apod. Z vloh a předpokladů se tedy musí stát schopnost, která je teprve vnitřním psychickým podkladem pro nabytí určité dovednosti.

Vývojová dyslexie – specifická porucha, projevující se obtížemi při učení čtení vzdor běžnému výukovému postupu, přiměřené inteligenci a sociokulturní příležitosti. Je podmíněna poruchami (často konstitučního původu) v základních poznávacích schopnostech (def. Světové neurologické federace – 1968). Přívlastek „vývojová“ zdůrazňuje skutečnost, že se porucha objevuje během vývoje dítěte až na určitém stupni zralosti. Vylučuje záměnu s poruchami získanými následkem prokázaného mozku (např. po úrazu) – pak se jedná o alexie. Dyslexie se často sdružuje s dysgrafií, dysortografií, dyskalkulií, dyspinxií. U dyslektika bývá nápadný rozdíl mezi úrovní čtení a inteligencí. Původ dyslexie: a) rodinný (familiální) – na základě určitých dědičných dispozic b) lehká dětská encefalopatie. Vztah dyslexie k poruchám: 1)vidění – studium pohybů očí při čtení – velký počet fixací a zpětných pohybů, poruchy v koordinaci pohybů obou očí. Obtíže při skladbě písmen ve slabičné celky nebo při rozkladu těchto celků. 2)sluchové vnímání – obtíže při analýze hlásek ze slyšeného zvukového celku, při stanovení pořadí hlásek, směšování sykavek, obtíže v rozlišování tvrdých a měkkých souhlásek. 3)řeči – časté opoždění vývoje řeči, přetrvávají patlavost, chudý slovník, artikulační neobratnost. 4)lateralita – porucha je závislá na tom, zda jedna hemisféra má nebo nemá dostatečnou převahu nad druhou. Častý výskyt tzv. inverze – dyslektik převrací pořadí hlásek ve slabice a pořadí slabik ve slově, zaměňuje zrcadlová písmena (a-e, b-d, t-j)

Pseudodyslexie – jejím podkladem není nedostatek základních schopností ke čtení nebo jejich porucha, ale tyto schopnosti se nemohly s nějakých vnějších příčin rozvinout nebo byly potlačeny. Roli hraje výchovná zanedbanost dítěte v rodině, napjatá citová situace, špatný zdravotní stav dítěte, nevhodný didaktický postup učitele, nevhodné pedagogické zacházení, které může vést ke skrytému nebo i otevřenému konfliktu. Nápravné snahy by měly směřovat především k odstranění příčiny. V některých případech dochází ke kombinaci několika nepříznivých vnějších činitelů (např. špatný zdravotní stav a výchovná zanedbanost) a jejich společný účinek přivodí obtíže ve čtení. Texty pro dyslektiky i pseudodyslektiky by měly být hodně dějové, tištěny větším typem písma, jednoduchým a dobře čitelným, s ilustracemi, ve členité grafické úpravě.

1.3 PSYCHOLOGIE ČTENÁŘE

Obor aplikované psychologie jako vědy o prožívání a chování. Psychologická funkce vztahu člověka k literárnímu dílu – literární dílo vyvolává účinky svou obsahovou i formální stránkou, tyto účinky mají smysl v celku dynamiky duševního života. Četba se stává potřebou, nachází-li člověk v literatuře odpovědi na své otázky. Potřeba číst má určitý směr, cíl, určitou intenzitu a trvalost. Čtenář je jedinec, který vnímá psaný (tištěný) text, rozumí mu a psychologicky jej konzumuje, má k němu zájmový (citový) vztah. Funkcionální (utilitární) četba. Literární četba.

1.3.1 Osobnost čtenáře

Psychicky organizovaný celek duševního života člověka integrovaný s biologickou a společenskou stránkou jeho existence. Máme-li někoho charakterizovat jako osobnost, musíme si všimnout jeho temperamentu, charakteru, schopností, dovedností, vůle, motivace, zájmu a postojů. Při studiu osobnosti čtenáře nás bude zajímat především jeho motivace, vůle, potřeby – jako základní motivy chování a jednání.

Proces socializace a kultivace jedince – úzká souvislost. Kultivace individua je předpokladem přiměřené společenské adaptace. Znamená: a) vypracování systému hygienických, pracovních a společenských návyků. b) vypracování systému vědomostí a znalostí, které podmiňují přiměřenou orientaci v kulturním prostředí a v prostředí životním vůbec. c) vypracování hierarchizovaného systému hodnot, v němž se odrážejí etické, estetické, filozofické a vědecké soustavy dané společností. d) vytvoření přiměřených vzorců emotivního reagování a přiměřených motivů, v nichž se odráží sociální a citová zralost jedince.

Proces socializace postihuje všechny složky duševního života člověka. Je to utváření nových vlastností na základě starých kvalit, které se však z části uchovávají v nových souvislostech. Sociální učení – interakce lidského jedince se společenským prostředím. Výsledek – získání specificky lidských způsobů psychického reagování, vzorců vnímání, myšlení, citění, snažení – tj. získání vlastností, umožňujících život ve společnosti. Pro dítě je např. vstup do knihovny (do školy) jedním z mnoha socializačních prvků. Hromadné sdělovací prostředky jako faktor socializace – šíření kulturních hodnot, názorů, vkusu.

1.3.2 Vývoj čtenářského zájmu

viz též část. 2.3.

Zájem – relativně stálé zaměření osobnosti na určité objekty nebo činnosti, projevující se v tendenci zabývat se jimi a mít příjemný citový prožitek. Čtenářský zájem – kulturní nebo intelektuální zájem, neboť se začíná objevovat až na určitém stupni intelektuálního vývoje. Je podmíněn schopností číst a jeho charakter, intenzita a trvalost jsou závislé na sociální a kulturním prostředí, v němž jedinec žije. Souvislost s duševními potřebami člověka. Individuální rozdíly ve vlastnostech zájmu včetně čtenářských.

Rozvoj čtenářství dětí a mládeže – o celoživotním vztahu k četbě se rozhoduje zpravidla již v útlém dětství (období batolete 1-3 roky), kdy se jedná o jednu z mnoha aktivit dítěte – vše nové je přitažlivé- potřeba nových dojmů, poznávání a estetických prožitků (obrázky, manipulace s knihou, leporelem). Vyprávění o přečteném – vliv na rozvoj řeči a paměti. Charakteristika věkových stupňů, věkové zvláštnosti dětí – ontogeneze. Proces akcelerace (urychlování) vývoje působením civilizačních vlivů – odraz ve čtenářských zájmech, v ovládnutí informační technologií.

Předškolní věk (3-6 event. 7 roků) – význam pohádky pro rozvoj řeči, fantazie, paměti a intelektuální schopností. Velká zvědavost (období proč?) – mnohé odpovědi dá knížka. To, že se dítě vyptává, je důkazem, že přemýšlí. Předčítání (někdy už i samostatná četba) – prostředek uspokojování estetických citů a obohacování citového života vůbec (vztah dítě a předčítatel). Hra – hlavní činnost dítěte.

Mladší školní věk (6, event. 7-11 let) – prepuberta – učení odsouvá hru na druhé místo. Po zvládnutí techniky čtení jsou v oblibě dětské časopisy a magazíny, pohádky, knížky s tematikou přírodopisnou, dobrodružnou, humoristickou. Četba obohacuje dítě po stránce vědomostí, rozšiřuje a zlepšuje slovní zásobu a vyjadřovací schopnost.

Střední školní věk (11-14 event. 15 let) – puberta – změny intelektu jsou určovány růstem abstrakce a schopnosti myslet v pojmech. Soustředěnost k vlastním prožitkům, diferencované zájmy a záliby. Četba dobrodružné a cestopisné literatury, umělecko-naučné literatury dle zájmových oblastí (hobby), diferenciací dívčí a chlapecké četby není příliš výrazné – totéž platí i pro starší školní věk.

Vliv četby na volbu povolání resp. na typ střední školy či učiliště. Četba adolescentů – značná diferenciací a specializace zájmů – dle studijního zaměření či povolání, zájmových oblastí. Profil četby se neliší příliš od dalších věkových kategorií.

Četba v dospělosti a ve stáří. Období do 30 let dotváření osobnosti v oblasti psychických a sociálních vazeb i v oblasti vývoje tělesné tkáně. Období od 30-45 let – období životní stabilizace. V tomto věku bývá člověk nejodolnější, nejstabilnější a pracovní nejvýkonnější (se značnou individuální variační šíří). Období od 45-60 let – střední věk – pracovní výkon vyrovnaný, psychické a fyzické schopnosti nijak výrazně neochabují (záleží na životním stylu jedince, na povaze jeho povolání a kvalitě sociálních vazeb). Četba u dospělého plní řadu funkcí – poznávací, zábavnou, estetickou, únikovou, komunikační. Pojem staří (nad 60 let) je relativní – předpokladem aktivního stáří je jasná představa o tom, co člověk chce a může dělat (po odchodu do důchodu). Návyky vhodného životního stylu a dobré sociální vazby a vztahy jsou důležité. Četby pomáhá udržet duševní svěžest a kulturní úroveň. Využívání soukromých a veřejných knihoven. Motiv informovanosti a rozšiřování vzdělání v souvislosti se zálibami a se snahou jedinců udržovat kontakt s oborem, ve kterém pracovali v produktivním věku. Univerzity třetího věku, rozhlasová akademie třetího věku, různé kurzy a vzdělávací akce v knihovnách (zejména zájem o práci s počítačem), speciální služby seniorům (výběrové regály, donášková služba, zvukové knihy, spolupráce knihovny s domovy důchodců a kluby důchodců aj.)

1.3.3 Působení četby a její účinky

Působení četby je podmiňováno psychickou individualitou čtenáře, která se sama může vlivem četby měnit. Četba jako psychologická odměna – uspokojuje (saturuje). Uspokojení souvisí s libostí je pocíťováno jako příjemné (i vyhlídka na ně). Silný čtenářský prožitek – jedinec se noří do světa vlastní imaginace. Intencionální literatura – tvorba určená jisté kategorii čtenářů (věkové, sociální aj.). Neintencionální literatura – původně psaná pro jinou kategorii se během doby

stává četbou kategorie jiné – posun v percepci literárního díla (viz část klasické literatury: byla psána pro dospělé, nyní ji čtou děti a mládež, např. jako školní četbu).

Interindividuální rozdíly působení četby – kniha může být hodnocena různě různými lidmi (rozdílné osobnosti – rozdílné čtenářské zkušenost, zájmy, úroveň vzdělání, věk). Intraindividuální rozdíly – tatáž kniha je hodnocena jedincem různě v průběhu jeho vývoje (co se nelíbilo v pubertě, ve středním věku je příznivě akceptováno a naopak). Roli hraje intelektuální vyspělost, životní zkušenost, znalosti.

Účinky četby. Sociální psychologie rozlišuje následující účinky četby:

- a) instrumentální (návodné) – literatura naučná, příručková, návodná pro řešení konkrétních úkolů. Beletrie – na základě analogie (jednání literárního hrdiny) ukáže možnost řešení určité životní situace.
- b) prestižní – posiluje sebeúctu čtenáře, chválí jeho sociální skupiny, vede k identifikaci s jedincem, kteří dosáhli cílů, o něž čtenář usiluje.
- c) potvrzovací – čtenáři se líbí literatura, která potvrzuje jeho názory, stanoviska a postoje.
- d) estetické – obsahem i formou literatura obohacuje estetickou zkušenost. Kniha jako umělecký artefakt.
- e) rekreační a únikové – příjemné trávení volného času, relaxace. Únik ze svízelné životní situace, identifikace s literárním hrdinou. Čtenář si evokuje imaginární svět, v němž dosahuje cílů a odměn, které ve skutečnosti mít nemůže.
- f) psychotherapeutické – vliv na četby na duševní zdraví – biblioterapie.

Biblioterapie – podpůrná metoda při léčení psychických a nervových poruch, ale i při léčbě somatických potíží, zejména dlouhodobých.

- a) užší pojetí biblioterapie – plánovitě řízení četby psychicky nemocných pod dohledem lékaře, za pomoci kvalifikovaného knihovníka. Individuální a skupinová biblioterapie. Návaznost na imagoterapie, muzikoterapii a arteterapii.
- b) širší pojetí biblioterapie – působení četby na ostatní nemocné, na jedince vytržení s jejich dosavadního životního prostředí (domovy důchodců, dětské domovy, nápravná zařízení.).

Biblioterapie jako prevence vzniku duševního narušení. Respektovat interindividuální účinky četby – znát aktuální duševní i celkový zdravotní stav čtenáře, znát literaturu, kterou mu budeme doporučovat.

Úloha četby v životě handicapového čtenáře. Současná tendence včlenit handicapované občany do běžného společenského života. Četba jako prostředek sociální komunikace saturuje do jisté míry potřebu kontaktu s okolím.

- a) knihy pro postižené – literatura oddechová, úniková, umělecko-naučná i populárně-vědecká.
- b) knihy o postižených – identifikace s literární postavou má povzbuzující účinek, silná kontemplace. Fantazie a imaginace kompenzují nedostatky reality.

Služby knihoven pro zrakově postižené. Knihovna a tiskárna pro nevidomé K.E. Macana v Praze (od r. 1923) – knihy v Braillově bodovém písmu, zvukové knihy (kazety, CD)- beletrie, učebnice, odborná literatura (výběrově), časopis ZORA. Taktilní obrázky (tyflografika). Oddělení zvukových knih je již ve více než 30 knihovnách ČR. Výpůjční služby, zásilkové služby, speciálně upravené počítačové stanice se softwarem pro nevidomé a těžce zrakově postižené, přístup na Internet s možností ozvučení nebo několikanásobného zvětšení, čtecí přístroje. Pro neslyšící a nedoslýchavé – metodické příručky, informační centra, poradenské služby, tlumočení do znakového jazyka.

Pro tělesně postižené – bezbariérový přístup do budovy knihovny, i pohyb v ní, dostatek místa mezi regály, výtah.

1.4 PEDAGOGIKA ČTENÁŘE

Návaznost na mimoškolní a celoživotní vzdělávání. Naučit čtenáře a uživatele informací pracovat samostatně a tvořivě s rozličnými prameny informací a typy literatury. Výchova a vzdělávání jako formativní proces. Metoda – způsob učení a vzdělávání. Metodika součást didaktiky, zabývá se problematikou cíle, obsahu, podmínek a prostředků vyučování.

1.4.1 Učení a vyučování

Proces sociální učení. Druhy učení:

- a) učení poznatkům – výsledkem jsou osvojené vědomosti (školní učení, ale i vlastní četba, která souvisí se zájmovou činností).
- b) učení senzomotorickým činnostem – osvojení dovednosti
- c) učení intelektuální činnostem – rozvoj myšlenkových operací a procesů, řešení problémů.
- d) sociální učení – výsledkem je umění žít mezi lidmi, učení napodobováním, zpěvňováním (pochvala, trest), identifikací (vzory hodné napodobení)

Asertivita – zdravé sebeprosazování, přímé a sebeuplatňující jednání, schopnost zvládnout vlastní jednání a přiměřené reagování.

Metody učení: pokusem a omylem, podmiňováním, napodobováním, myšlením (problémové učení), porozuměním a memorováním. Učení – činnost žáka, vyučování – činnost učitele (lektora).

Vyučovací metody: vyprávění, výklad, diskuse, přednáška, exkurze, demonstrace. Prověřování vědomostí – rozhovor, ústní nebo písemná zkouška, užití poznatků v praktické činnosti (lekce informačního vzdělávání).

1.4.2 Metodika samostatného studia

Vnější podmínky: prostředí – místnost a její vybavení, zařízení, osvětlení, akustika, teplota. Vnitřní podmínky – celkový psychofyzilogický stav jedince, klid ke studiu, správná organizace času a pracoviště, střídání práce a odpočinku, aplikace zásad mentální hygieny, pravidelnost ve studiu, rozdělení učiva, srozumitelnost poznatků, motivace, síla vůle. Zásady samostatného studia – organizace osobního života, režim dne a týdne. Orientace v látce – první čtení. Druhé čtení – vlastní studium, myšlenkové zpracování látky, diferenciací textu (základní poznatky, definice, pojmy, zajímavé podrobnosti, příklady z praxe). Opakování a prověřování znalostí – reprodukce vlastními slovy. Studijní poznámky – citáty, konspekty, teze, přehledy, tabulky aj.

1.4.3 Specifika učení dospělých

Dosavadní praxe dospělého a jeho motivace k učení. Životní zkušenosti. Proces adaptace – přizpůsobení novým podmínkám a situacím. Stupeň dosaženého vzdělání, návyk učit se, využití předchozích poznatků při osvojování poznatků nových – transfer. Interference – vzájemné rušení nových poznatků (dovedností) dřívějšími.

Motivace učení: a) zájem. Aktivizuje celou psychiku člověka je spjat se schopnostmi, pozorností, zapamatováním, myšlením. b) úspěch a neúspěch – zejména v počátcích vzdělávacího procesu úspěch povzbudí, zvýší sebevědomí, při neúspěchu klesá aktivita, dostaví se pocit marnosti nebo naopak dodá podnět zvýšenému úsilí. c) aspirace – snaha po vyniknutí uplatnění; rivalita – touha uspět za každou cenu, touha po odměně, nejlepším hodnocení i na úkor druhých. d) strach – obavy ze ztráty zaměstnání, prestiže, obavy před pokáráním – snižují studijní výsledky.

Podmínky, které ovlivňují proces učení a) síla motivace učení, hloubka zájmu.

b) uvědomělý vztah a přístup k učení (proč to dělám?)

c) kontrola práce a hodnocení (dlouhé termíny se přeceňují, krátké podceňují; úroveň hodnocení – kdo a jak je dělá)

d) charakterové vlastnosti (píle, houževnatost, vytrvalost, pevná vůle, cílevědomost aj.)

Proces učení je ovlivňován interakcí mezi učitelem a žákem. Nejprve porozumět, pak se učit. K lepšímu zapamatování přispěje jasná představa o aplikaci poznatků v praxi. Nepřetěžovat paměť, ale vědět, kde potřebné poznatky najít.

1.4.4 Aplikace pedagogických principů a didaktických zásad

Stále platné jsou Komenského pedagogické principy: a) od blízkého k vzdálenému b) od lehčího k těžšímu c) od známého k neznámému d) od jednotlivosti k obecnému. Didaktické zásady jsou obecné teze, které odrážejí nejdůležitější

specifické znaky a zákonitosti výuky a procesu osvojování vědomostí. Všechny mají být obsaženy ve vzdělávacím procesu, pouze v konkrétních případech je některá zásada více akcentována.

a) zásada uvědomělosti – co se mám učit a proč.

b) zásada názornosti – je nutno respektovat věkové (a jiné) zvláštnosti studujících, aby výběr a množství názorných pomůcek přispělo k většímu porozumění a pochopení (méně je více). Konkrétní a abstraktní názornost – předměty spjaté s realitou X operace s prvky, které jen symbolicky zastupují skutečnost.

c) zásada přiměřenosti a přístupnosti – výběr studijních materiálů a vyučovacích metod má být přiměřený schopnostem studujících, jejich chápavosti, předběžným znalostem, časovým možnostem aj.

d) zásada soustavnosti a plánovitosti – stanovit etapy studia a snažit se v nich plánovanou látku zvládnout, vytvářet logické celky, samostatně analyzovat a třídit poznatky – snazší vybavování před zkouškou či termínem odevzdání práce. Ochrana duševního zdraví, zamezení nárazovosti v učení.

e) zásada trvalého osvojování poznatků – trvalým majetkem se má stát podstata učiva. Na trvalost má vliv způsob osvojování poznatků, zájem, motivace, způsob a četost opakování, užití poznatků v praxi. Užití v metodách práce se čtenáři jako jsou besedy, diskuse, přednáška, individuální konzultace (např. při samostatném vzdělávání, při studiu v rekvalifikačních kurzech, v kurzech celoživotního vzdělávání apod.)

1.5 ČTENÁŘSKÉ VÝZKUMY

Regionální, celostátní, mezinárodní; dlouhodobé, krátkodobé. Uplatňují se dvě hlediska a) subjektivní – při výzkumech osobnosti čtenáře, jeho čtenářských potřeb a zájmů, při výzkumech procesu četby (vnímání a rozbor textu různě způsoby čtení) b) objektivní – zjišťuje, jak probíhá kontakt kniha (dokument) – čtenář, tj. problematika dostupnosti pramenů informací, dostatek literatury, její propagace, požadavky různých čtenářských kategorií a služby knihoven.

1.5.1 Metodika výzkumu četby a čtenářů

Zásady a fáze výzkumu. Bibliografická příprava výzkumu. Formulace výzkumného problému, stanovení cíle výzkumu. Výběr tazatelů (spolupracovníků) a jejich instruktaž. Stanovení místa konání a doby trvání výzkumu a výběr vzorku respondentů. Formulace hypotéz – teoretických, pracovních. Volba metod výzkumu – pozorování, rozhovor – volný nebo řízený, dotazník, anketa, analýza statistické evidence, obsahová analýza. Provedení předvýzkumu (cca 10% z celkového počtu plánovaných respondentů). Zpracování předvýzkumu a zpracování definitivního plánu výzkumu. Organizace výzkumu, harmonogram prací, finanční rozpočet, rozmnožení záznamových archů, jejich úprava při použití elektronické formy dotazníků, anketních lístků apod. (dle zvolené metody sběru dat). Terénní sběr dat, zpracování výsledků a) kvantitativní b) kvalitativní. Publikace výsledků výzkumu. Aplikace výsledků výzkumu v praxi, případně náměty na další výzkum.

1.5.2 Vývoj čtenářských výzkumů.

Souvislost s rozvojem knihovnictví na počátku 20.století a se vznikem bibliopsychologie, tj. nauky, která se zabývá vlivem četby na duševní život člověka. N.A. Rubakin (1862-1946) a jeho výzkumy čtenářů vzorem pro další státy včetně ČSR. Předmětem zkoumání v bibliopsychologii jsou tři základní složky a) psychologie autora a jeho knihy b) distribuce knihy a její cirkulace (v různých společenských vrstvách) c) psychologie čtenáře. U nás propagátory výzkumů četby a čtenářů ve 20. a 30. letech 20.století byli např. L.J. Živný, B. Koutník, J. Poch, J. Frey (zavedl i termín bibliopedagogika – 1936). Kvantitativní nárůst čtenářských výzkumů v ČSR ve 30.letech – opěrný bod akviziční politiky, řízení četby (zejména dětí a mládeže) a literární výchovy. Za druhé světové války útlum výzkumné činnosti, oživení koncem 50.let. – první komplexní výzkum četby mládeže uspořádala tehdejší Katedra knihovnictví na FF UK v Praze. V 60. letech pořádají čtenářské výzkumy nejen knihovny, ale i jiné kulturní a společenské organizace (čtenářské výzkumy jsou často součástí komplexních výzkumů v oblasti kultury). SK ČSR (nyní Národní knihovna) – pořadatelka rozsáhlých výzkumů v 60. – 80. letech – vše publikováno knižně nebo časopisecky. Na počátku 90. let jako reakce na společenské změny vznikla řada nových nakladatelství → potřeba zjistit proměny čtenářských zálib. S rozšířením počítačů a nových médií vzniká otázka, zda má kniha budoucnost – výzkumy dokazují, že ano.

Dlouholetým výzkumem čtenářských zájmů dětí a mládeže se zabývá Katedra bohemistiky Pedagogické fakulty MU v Brně (od 1981 - do současnosti)